

Відгук

**офіційного опонента доктора філософських наук, доцента
Хромця Віталія Леонідовича на дисертацію Брильова Дениса
Валентиновича**

“Історія ісламу в Україні кінця ХІХ – початку ХХІ століть”

Дисертаційні дослідження, які присвячені ісламу у вітчизняній гуманітаристиці на даний момент є досить рідкісним явищем, і це можна пояснити не значною кількістю присутності віруючих мусульман в Україні. Але на щастя ми долаємо стереотипи, що актуальність має визначатися «розміром» об'єкту дослідження. Крім того що дана дисертація долає лакуну детального дослідження ісламу в Україні, але іслам в Україні демонструється як частина світового ісламу з усіма її процесами та тенденціями. І саме це на нашу думку, дозволило довести виключну актуальність дисертаційного дослідження Дениса Брильова.

Дисертанту вдалося реконструювати невідомі та маловідомі віхи розвитку ісламу на теренах України, особливо континентальної її частини. Це дозволяє зовсім по іншому поглянути на розвиток ісламу вже в незалежній Україні.

Денис Брильов вводить в науковий обіг раніше неопубліковані документи, що зберігаються у приватному архіві мулли підпільної мусульманської громади міста Києва Парси Ахатова та фондах ЦДАВО України, ЦДІАК України, Державного архіву Києва. Крім того, використовувалися опубліковані матеріали, глибинні інтерв'ю, періодичні видання, що дозволяє ствердити репрезентативність джерельної бази дисертаційного дослідження.

Дисертанту вдалося застосувати міждисциплінарний підхід у обґрунтуванні теоретичних положень, автор вважає, що узагальнення та висновки, розкрито, причинно-наслідкові зв'язки й окреслено провідні

тенденції в інституалізації мусульманської спільноти та формуванню ісламського дискурсу на теренах України наприкінці XIX – початку XX століть. В цілому погоджуючись з таким висновком автора, хотілося б застерегти від наполягання про встановлення причинно-наслідкових зв'язків, для даного твердження слід володіти знанням, що точно встановлена причина, яка точно призвела до наступного наслідку. Зазвичай в дослідженні ми аналізуємо групи доступних для опису факторів, і наприклад, введення іще певних джерел може суттєво уточнити, або змінити раніше зроблені висновки.

Дисертант вказує на кілька непов'язаних один з одним центрів інституалізації ісламських громад на території України – це Київ, Харків, Одеса. Це були робітничі мігранти або військовослужбовці російської армії та флоту, або паломники, які рухалися територією України з Азіатських країн до Мекки та Медини, або студенти-мусульмани.

Своєрідною квінтесенцією інституалізації ісламу на теренах України в дорадянський період стає мусульманський реформаторський дискурс початку XX століття. Значною мірою цей дискурс був обумовлений розвитком джадидизму та був пов'язаний із намаганням татарської мусульманської еліти Російської імперії зайняти свою нішу в політичній еліті імперії, що проявилось у появі мусульманської фракції в Державній думі. Дисертант, аналізуючи розвиток ісламу в радянський період, наголошує, що центри мусульманського життя лишились незмінними: Київ, Харків, Одеса та Донецький регіон. Денис Брильов вказує, що в умовах утворення нового адміністративного устрою, відбулися зміни в підпорядкуванні мусульманських громад на території України. Виокремивши ареали поширення та адміністративні форми дисертанту вдалося продемонструвати специфіку розвитку ісламу саме на теренах України.

Приймаючи аргументи про специфічний характер розвитку ісламу та теренах України, все ж таки діяли і загальні умови релігійної політики, спочатку імперські, а потім і радянські. Було б добре окремо окреслити, хоча б пунктирно, розуміння загального релігійного ареалу в ці періоди, для розуміння специфіки саме у порівнянні з іншими релігійними традиціями, які розвивалися та теренах України в ці періоди. Це дозволило б поглянути на розвиток ісламу на наших землях більш рельєфно.

Цікавим висновком на нашу думку є наголошення дисертанта, що Інституалізація мусульманської спільноти в Україні часів незалежності представляла собою, з однієї сторони, вихід із підпілля незареєстрованих мусульманських громад волзьких татар та оформлення релігійних громад кримських татар, що поверталися з депортації, а з іншої - організаційне оформлення в Україні транснаціональних ісламських мереж, серед яких найбільш впливовими є конкуруючі між собою транснаціональна суфійська мережа ал-Ахбаш та глобальний рух «Братів-мусульман». Дисертанту вдалося аргументовано показати, що саме ці тренди є визначальними для інституалізації ісламу в Україні. Але чи не зможуть змінити тренди нарощування впливу салафізму та Хізб ут-Тахрір. Дисертант аналізує ці рухи, але не зрозумілою є оцінка експансіоніського потенціалу цих рухів.

Автор вказує, що за часів незалежної України утворились три основні центри тяжіння всередині мусульманської спільноти, які мають найбільший вплив та об'єднують найбільшу кількість мусульман. Це Духовне управління мусульман України (ДУМУ), ВАГО «Альраїд» спільно з ДУМУ «Умма» та Духовне управління мусульман Криму (ДУМК). Безапелючно, що згадані об'єднання є за кількістю віруючих домінуючі в Україні. Але вплив на суспільну думку, особливо не мусульманських спільнот, часто також визначається медіа присутністю, у

точку числі і лідера, і подекуди це призводить до несиметричного суспільного впливу і цей аспект, мені видається, також є важливим для окреслення впливу згаданих об'єднань на суспільну думку українців.

Денис Брильов окремо зупиняється на аналізі системи мусульманської освіти. Він наголошує, що на сьогоднішній момент лише у ДУМУ наявна повністю сформована система освіти, яка включає в себе дошкільну, шкільну освіту і вищу освіту. Можливо, краще говорити про побудову перших прототипів майбутньої системи, оскільки, щоб говорити про систему, слід забезпечити масштабування та вирішити усі питання матеріально-технічного характеру та досягти остаточної державної легалізації, що дозволить здійснити інтеграцію в світську освітню систему. Дисертант вказує на дві конкуруючі лінії богословського дискурсу української мусульманської спільноти, один з яких може бути охарактеризований як «традиційний іслам», а інший – як «реформістський іслам». Ці лінії яскраво прослідковується через офіційні позиції лідерів ісламських об'єднань. Але в реальному житті серед віруючих може бути присутність прийняття цих ліній і формування своєрідного богословського синкретизму.

Як підсумок, загалом вважаю, що дисертація виконана на відповідному науковому та методологічному рівні. Поставлена мета досягнута, теоретичні і практичні завдання виконані. Робота відрізняється чіткістю, послідовністю, обґрунтованістю положень, що виносяться на захист. Знайомство зі змістом дисертації, публікаціями автора та авторефератом дають підставу для загального висновку про те, що робота **Брильова Дениса Валентиновича "Історія ісламу в Україні кінця ХІХ – початку ХХІ століть"** є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та практичні рекомендації й відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового

Офіційний опонент,
доктор філософських наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи
та стратегічного розвитку
Національної академії образотворчого мистецтва
і архітектури

Відділ кадрів

Підпис Храмова В. П.
васвідчую.
начальник відділу кадрів
[підпис]